

Jávorszky Béla Szilárd

MEG KELL A BÚZÁNAK ÉRNI...

*A táncházmozgalomról**

Szűk szakmai kezdeményezésként indult Budapesten, ma százezreket vonz ország-, sőt világszerte. Tokiótól Torontóig vannak hívei, követői. Újabb és újabb generációk fedezik fel maguknak, és csak kevesen hagyják el. Követőit neveztek nacionalistának, sokan sokféle szándékkal megfordultak benne, a többség azonban hű maradt a bartóki elvekhez. És bár többször temették, múltidézőnek, korszerűtlennek bélyegezték, az idén negyvenhárom éves táncházmozgalom ma is eleven valóság. Mi több, exportképes magyar termék: a szellemi kulturális hagyomány átörökítésének világszerte elismert magyar modellje.

Maga a táncház kifejezés egy erdélyi faluból, Székről származik, ahol évszázadok óta így nevezik a rendszeres szórakozási, ismerkedési és táncalkalmakat. Az 1972. május 6-án a Liszt Ferenc téri könyvklubban megtartott első budapesti táncházra szóló meghívón is ez állt: „Táncház, úgy, mint Széken”. Alig egy éven belül városi fiatalok tömegei kaptak rá. Kiderült, hogy ez a falusi néphagyomány a megváltozott, nagyvárosi életformában is életképes. S ezzel megindult az a fajta politikai szándék nélküli, alulról szerveződő zenei, táncművészeti, közművelődési és életforma-forradalom, amely azóta táncházmozgalom néven írta be magát a kultúrtörténetbe.

Tudományos alapok: Vikár, Bartók, Kodály, Lajtha

A táncházmozgalomnak is megvoltak a maga előzményei, előképei, történelmi és tudományos alapjai. Különösen a 20. század harmincas éveitől erősödtek fel azok az értelmiségi törekvések, amelyek a magyar hagyomány és népi műveltség elemeit szerették volna áttemelni a köztudatba. Bár e mozgalmak (Gyöngyösbokréta, népi kollégisták) rendszerint aktuálpolitikai színezetet kaptak, és sokszor megrekedtek a demonstrációs szándéknál, a felszínes és látványos megoldások szintjén,

* Jelen tanulmány a szerző 2013-ban megjelent, *A magyar folk története* című könyvének felhasználásával készült.

ezzel párhuzamosan a tudományos gyűjtő- és kutatómunkára, illetve ezek közkinccsé tételére szintén jutott közpénz és közfigyelem. Ez tette lehetővé a Vikár Béla nyomdokain haladó Bartók Béla, Kodály Zoltán és később Lajtha László Európában is párját ritkító, úttörő jelentőségű tevékenységét.

Hogy a népzene a 20. század elején oly jelentős mértékben hathatott a magyar műzenére, olyan nagy formátumú zeneszerzők, mint Bartók Béla, Kodály Zoltán vagy Lajtha László munkásságára, annak oka számos és összetett. Ők valamennyien olyan térségben nőttek fel és alkottak, ahol alig maradt fenn más zenei hagyomány. Míg az iparosodó, polgárosodó német nyelvterületen a népies hagyományokat egyre inkább egy urbánusabb, nemzeti karakterét fokozatosan elvesztő populáris kultúra váltotta fel, addig a Habsburg Birodalomhoz tartozó Magyarországon a népművészet felfedezése csak a 19. század második felében indult virágzásnak. Így a 20. század elején (Erdélyben később is) óhatatlanul megőrzött olyan kulturális rétegeket, amelyek a kontinens nyugati felében rég kivesztek a mindennapokból. Bartók, Kodály és Lajtha a 20. század hajnalán – saját kulturális gyökereiket keresve – így találhattak és csodálkozhattak rá a parasztok és falusi muzsikuskok által megőrzött népdalokra. S így kezdtek bele ezek gyűjtésébe 1905-ben, illetve 1910-ben.

Persze nem ők voltak az elsők. Mindenekelőtt Vikár Béla etnográfust, nyelvészt kell említenünk, aki a 19. század utolsó éveiben – Európában elsőként – a szervezett népzene gyűjtés tudományos módszertani alapjait is lefektette. Gyűjtései során egyrészt remekül kihasználta azon képességét, hogy beszédsebességgel tudott gyorsítani (ami a hangrögzítés előtti korszakban a születő új tudományág, az etnográfia területén a hiteles és pontos rögzítés szempontjából különösen fontos volt), másrészt az elsők között szorgalmazta a szövegekkel párhuzamosan a dallamok gyűjtését is. És ehhez – 1895-ben, Európában szintén elsőként – az akkoriban elérhető legkorszerűbb technikát, a fonográfot vetette be.

Bartók Béla és Kodály Zoltán alapvetően Vikár nyomdokain haladt tovább, de elődjük elképzeléseit egészen más dimenzióba helyezték. Mondhatni, lerakták a magyar népdal- és népzene kutatás máig érvényes alapjait. Az elkövetkező évtizedekben – nem kizárólag magyar nyelvterületen – több tízezer dallamot gyűjtöttek. De nemcsak gyűjtötték, hanem osztályozták és rendszerezték is azokat. Feltárták a magyar népdal sajátosságait és felállították annak máig használatos (bár néhány ponton módosított) osztályozási rendszerét. Bartók megírta

a zenei folklorisztika első tudományos igényű, tipológiai jellegű, közel négyszáz dallampéldával illusztrált összefoglalóját (*A magyar népdal*, 1924), Kodály pedig az 1937-ben megjelent, *A magyar népzene* című tanulmányában a történelmi folyamatokat és a rokon népek népzenejéhez fűződő kapcsolatokat is összefoglalta. Lényeges momentum, hogy Bartók és Kodály azon felül, hogy gyűjtötték, vizsgálták, rendszerezték és osztályozták a magyar népdalokat, ezeket a dallamokat fel is használták műveikben. Ráadásul Kodály a zeneoktatás terén is maradandót alkotott, többek között a népzene oktatásának a közoktatásba való beemelésével.

„A magyar folklórban a zene, az ének és a tánc elválaszthatatlan hármasság” – ezt már a Bartóknál és Kodálynál mintegy tíz évvel fiatalabb, őket példaképnek tekintő, de egyéni utat járó Lajtha László jelentette ki. Vélhetően ő volt az, aki a harmincas évek elején az addig szinte teljes egészében a népdalokra összpontosító gyűjtők közül elsőként kimondta ezt. Nyilván azért is, mert a visszaemlékezések szerint nemcsak az énekesekkel, hanem a falusi zenekarokkal is szoros kapcsolatban állt. Lajtha azt is világosan látta, hogy a lejegyzések és filmfelvételek nem egyebek, mint pillanatképek. Ezek sorozatából lehet megkapni egy-egy dal, zene vagy tánc valódi jellegét. Ezért kell időről időre ugyanazokba a falvakba, ugyanazokhoz az énekesekhez, muzsikuskhoz vagy táncosokhoz újra visszamenni, és a már egyszer felgyűjtött dalokat, dallamokat, mozgásmotívumokat újra és újra rögzíteni.

A táncházások legfőbb forrása: a Patria-sorozat

Bartók, Kodály és Lajtha a gyűjtés, kutatás és rendszerezés mellett legalább annyira fontosnak tartotta a népdalok, népzenei felvételek minél szélesebb körben való megismertetését. Mindenekelőtt pedig azoknak a kor legmodernebb hanghordozóján, a 78-as fordulatszámú gramofonlemezen történő megjelentetését. Bartók és Kodály attól tartottak viszont, hogy erre a misszióra az eredeti népzenei felvételek nem alkalmasak. Ezért operaénekesek segítségével, saját zongorakísérettel negyven darab His Master's Voice-hanglemezt vettek fel. Ezek a „népművelési anyagok” azonban nem váltották be a hozzájuk fűzött reményeket.

1938-ban viszont a fiatal néprajzkutató Ortutay Gyula agilis szervezőképességének köszönhetően nagyszabású felvételsorozat kezdődhetett a Magyar Rádióban. A népmese és szokásanyag előzetes rostálását

Ortutay vállalta, a vallásos népekekét Bárdos Lajos, míg a népdalok és népzene felvételeit Bartók, Kodály, később pedig Lajtha irányította. A rögzített anyagokból 1942-ig – *Népzenei felvételek PATRIA hanglemezeken* címmel – összesen 107 darab 78-as fordulatszámú korong jelent meg. Öröm az örömben, hogy az eredeti bartóki szándékkal ellentétben e kiadványok mellé nemhogy részletes kísérfüzetek, de gyakran a legszükségesebb adatokat tartalmazó támlapok sem kerültek.

A háború után a rádiós felvételek – immár Lajtha László irányítása mellett – újraindultak, és egészen 1963-ig folytak, de megmaradtak tudományos berkekben, a szélesebb nyilvánosságig nem jutottak el. S bár a Rajeczky Benjamin szerkesztésében 1964-től a Hungarotonnál indult – főleg az MTA Népzenekutató Csoportjának legfrissebb gyűjtéseiből válogató – mikrobarázdás sorozatba azért bele-belekerültek Patria-felvételek, illetve két fontos LP (*Magyar népzenei hanglemezek Bartók Béla lejegyzéseivel*; Lajtha: *Széki gyűjtés*) és egy CD (*Népzenei példatár*) is megjelent, arra egészen 2001-ig kellett várni, hogy az időközben legendássá váló, a hetvenes években elindult táncházmozgalom számára az egyik legfontosabb alapanyagot adó, generációról generációra, szalagról szalagra, kazettáról kazettára másolt felvételek hiánytalan gyűjteménye végre mindenki számára hozzáférhetővé váljon.

Gyöngyösbokréta és államilag szorgalmazott „hagyományörzés”

Bartók, Kodály és Lajtha gyűjtései mindenekelőtt tudományos szempontból jelentettek mérföldköveket. Tömeghatását tekintve azonban a leglátványosabb népművészeti megmozdulás a Paulini Béla által életre hívott – Györfly István által „szellemi skanzennek” nevezett – Gyöngyösbokréta volt. E sajátos, a harmincas évek elején indult és a háború után betiltott kulturális mozgalom nemcsak a hagyományörzésben játszott fontos szerepet, hanem azért is kiemelkedő jelentőségű, mert kulturális célok érdekében korábban soha nem látott tömegeket mozgatott meg a magyar parasztság körében. A korabeli sajtó a magyar kultúra megváltójaként üdvözölte.

A korszak magyarkodó közhangulatához remekül passzoló nagyszabású fővárosi bemutatókat persze nagymértékben áthatotta a parasztromantika: az előadásokon a városi polgárok csak a vidéki lét felhőtlen bájával szembesülhettek, a parasztságot nyomorító valós társadalmi kérdésekkel, a falusi élet ellentmondásaival, feszültségeivel nem. De

közben mégiscsak ezek a Szent István-napi ünnepségekhez kötődő bemutatók jelentették a parasztság számára a legrangosabb fórumot minden évben. A hat-nyolc napon át tartó rendezvénysorozat programjában olykor akár hatvan csoport is felvonulhatott saját ünnepi viseletében, saját táncait járva, saját tradícióit bemutatva. Az érintett mintegy száz községben érezhetően tovább maradt életben a hagyomány.

A Rákosi-korszakban aztán egészen más politikai szempontok miatt tették államilag szorgalmazottá (és persze finanszírozottá) a „hagyományörzést”. Minden állami ünnepen és mozgalmi rendezvényen kötelezően fölléptek táncsoportok és népdalokat éneklő kórusok, ám a rendszer jellegéből adódóan megint nem annyira a hitelességre, mint inkább a felszínre, a díszletekre helyezve a hangsúlyt. Sokak szerint ebben az időszakban indult meg a népi kultúra pusztulása Magyarországon: a felnövekvő generációkkal jószerivel egy életre megutáltatták azt.

Magyarországon az ötvenes–hatvanas években százszámra alakultak szovjet típusú amatőr táncsoportok, melyek szinte kivétel nélkül megelégedtek azzal, hogy a színpadon stilizált, megkoreografált néptáncokat adtak elő. Táncosaik másra nem is lettek volna képesek. Mégis, paradox módon a táncművelés beindulásáig lényegében egyedül ezekben a társulatokban ápolták a néptánc- és népzenei hagyományokat Magyarországon. Továbbá, miként Halmos Béla többször rámutatott, épp az amatőr néptáncgyűttesek mozgalma jelentette a táncművelés egyik közvetlen előzményét, elindulásának alapját. Merthogy mindenekelőtt épp ezzel a szemlélettel, hozzáállással mentek szembe.

A Röpülj páva felszabadulási népdalverseny

A hetvenes évek elején indult táncművelés egyik közvetlen előzményét a Művelődésügyi Minisztérium és a KISZ Központi Bizottsága által szervezett, a Magyar Televízió által meghirdetett *Röpülj páva felszabadulási népdalverseny* jelentette. Kevés televíziós vetélkedőműsornak volt ekkora társadalommozgósító hatása: az adások nyomán sorra alakultak – elsősorban vidéken, főként a falvakban – a közös éneklés hagyományát ápoló pávakörök.

A Vass Lajos által vezetett első *Röpülj páva felszabadulási népdalversenyt* 1969. szeptember 21-én, Battonya felszabadulásának évfordulóján rendezték Sopronban, döntőjét pedig 1970. március 29-én, ugyanott. Az elő- és középdöntőkben, illetve a döntőben összesen 412 – többsé-

gében nem közismert – népdal hangzott el. Figyelemre méltó kezdeményezésként a közönség népdalok gyűjtésével, pontosabban addig kiadatlan, nem közismert népdalok beküldésével segíthette a neki tetsző versenyzőt, voksával – azaz a beküldött népdallal – növelhette döntőbe jutásának esélyeit. Az ily módon „szavazatként” beérkezett 5245 dalból 1066-ot fogadott el a MTA népzene kutató csoportjának munkatársaiból álló bizottság. Szintén újszerű volt, hogy a verseny után mindig közös daltanulás és éneklés zárta az adásokat.

Bár az 1969/70-es *Röpülj páva* vetélkedőt még további három követte, mind közül a legelső váltotta ki a legnagyobb társadalmi mozgósító hatást. Többek között ott bukkant fel Faragó Laura (ő nyerte az egyik fődíjat), Budai Ilona, Dévai Nagy Kamilla és Ferencz Éva. És nem utolsósorban itt csodálkozhatott rá először az ország a táncházmozgalmat 1972-ben zenei szempontból elindító Halmos-Sebő-duóra.

Friss szemlélet a néptánc kutatásban

Még mielőtt azonban eljutnánk a táncházmozgalom origójához, a legelső magyarországi (még nem nyilvános) táncházhoz, érdemes felfejteti azokat a közvetlen tudományos előzményeket, amelyek végül 1972. május 6-án este a Liszt Ferenc téri könyvklubba vezettek.

Az egyik legközvetlenebb impulzust kétségkívül a magyar néptánc kutatásban az ötvenes-hatvanas években megjelenő újszerű szemlélet jelentette. Martin György, Pesovár Ernő, Pesovár Ferenc, Andrásfalvy Bertalan és társaik gyűjtéseik során már egyaránt rögzítették a képet és a hangot, a táncfolyamokat nemcsak a helyszínen, hanem filmről többször visszajátszva jegyezték le, részletes elemzéseket írtak hozzájuk, mozgáscsoportokat alakítottak ki, majd azokat különböző szempontok szerint rendszerezték. Ennek eredményeként születhettek meg azok a tudományos összefoglalók, amelyek kellő áttekintést adtak a magyar néptáncról, tánc kultúránk történeti alakulásáról, és minden további monografikus munka alapját adták. Így alakult ki az a komplex igényű (táncot és zenét, szokáskeretet és a táncélet egyéb jelenségeit egységben vizsgáló) kutatási módszer, amelyben egyensúlyba került a koreográfiai és a néprajzi szemlélet.

A táncházmozgalomra a legnagyobb hatást Martin György gyakorolta. Személyében olyasvalaki került a kutatók közé, aki nemcsak hallott a legényesről, hanem el is tudta járni. S aki nemcsak tánckutatóként

alkotott maradandót, de legalább ennyire fontos a népzene gyűjtői tevékenysége is. Hatalmas könyvtárral és sok archív felvétellel rendelkezőt, ráadásul gyűjteményét szívesen megosztotta az érdeklődőkkel. A hatvanas–hetvenes években a Tanács (ma Károly) körút 20-ban lévő lakására táncművészek és kutatók, költők és zenészek sokasága járt fel rendszeresen. Többek között Timár Sándor, a Bartók együttes vezetője, aki Martin segítségével fejlesztette ki a világon akkoriban egyedülálló táncoktatói módszerét. No és persze szintén nála kötött ki Sebő Ferenc és Halmos Béla, miután híret vették, hogy eredeti hangszeres népzénét csakis Martin lakásán lehet hallani a városban.

Bihari bölcső: Novák „Tata” és a széki csoda

Abban a bizonyos 1972-es első budapesti táncházban mindenekelőtt széki táncokat jártak a fiatalok. E Kolozs megyei község archaikus, a táncrend épsége és változatossága miatt izgalmas folklórja mindenekelőtt Novák Ferenc „Tata” jóvoltából került be a magyarországi köztudatba. Novák 1958-ban Martin György tanácsára utazott el Székre, aki azt kérte tőle, hogy vigye magával Lajtha László frissen kiadott *Széki gyűjtés* című kötetét, és kérdezzen rá az abban leírt táncokra. Novák a helyi táncagyományt olyannyira paradicsomi állapotban találta, hogy nemcsak ebből írta a szakdolgozatát, hanem ettől kezdve akit és amikor csak tudott, elcipelt magával Székre „csodamutogatóba”. Így jutott el oda például 1967-ben Korniss Péter fotóművész, aki az első vizuális dokumentumokat készítette erről a nagyon archaikus világról.

Az 1967-es széki út fordulópontot hozott Korniss életében: gyakorlatilag ezzel vette kezdetét több évtizedes néprajzi ihletettségű szociofotós munkássága. Az is teljesen magától értetődő volt, hogy 1972-ben, az első budapesti táncházban az ő kinagyított széki képe fogadta a résztvevőket. Az a fotó, amely aztán két évvel később a Műcsarnokban rendezett kiállításának plakátjáról is visszaköszönt (a kinagyított fotót máig ereklyeként őrzik a Bihariban). Ez lett amúgy 1974 második leglátogatottabb tárlata: egy hónap alatt 50 ezren voltak rá kíváncsiak. Pedig akkor Kornisst még csak a szűk szakma ismerte, de amit a képei hordoztak, az sokakat érdekelt. Hiszen – mint a kiállítást megnyitó Csoóri Sándor mondta – ő tette láthatóvá a falakon először Erdélyt.

Novák Ferenc nemcsak Korniss Pétert vitte magával Székre, hanem 1971 decemberében a Bihari táncegyüttes meghatározó tagjait, többek között Foltin Jolánt, Lelkes Lajost és Stoller Antal „Hubát” is, hogy azok a maguk szemével is meggyőződhesse nekik, amiről oly nagy lelkesedéssel beszél nekik, és végre eredeti közegükben láthassák azokat a táncokat, amiket addig csak színpadról ismertek. A Széken őket ért elementáris élmények idehaza is tovább dolgoztak a táncosokban. S amikor 1972 húsvétján a biharisok java összegyűlt a várbeli Fekete Hollóban (népies nevén Taknyos Varjúban), joggal vetődött fel a kérdés: miért ne rendezzenek hasonló összefüggést az akkori vezető táncegyüttesekkel (Bartók, Vasas, Vadrózsák) közösen, klubszerűen, a saját örömeikre?

Gyorsan kiosztották egymás között a szerepeket. Stoller Antal „Hubának” rengeteg eredeti népzenei felvétele volt, s vállalta a táncosok felkészítését is. Martin Györgytől elkérte a széki tánc eredeti anyagát, megtanulta, majd megtanította a többieknek is. A Mezőgazdasági Kiadó főszerkesztőjeként jó kapcsolatokkal rendelkező Lelkes Lajos megszerezte a Liszt Ferenc téri könyvklubot (ma az Írók Boltjához tartozik), valamint a szükséges hatósági engedélyeket (akkoriban még gyülekezési tilalom volt, ha pecsétes papírok nélkül többen összegyűltek valahol, a rendőrök oszlathattak). A termet a Bihari együttes nevében rendelték meg – hitelbe.

Már csak megfelelő zenekarról kellett gondoskodni. S Foltin Jolánnak eszébe jutott az a két fiatalember, akiket először az 1969/70-es *Röpülj páva* döntőjében látott, és akik ekkor már a Bartók együttesben próbálkoztak a parasztmuzsikával: Sebő Ferenc és Halmos Béla.

„Le is szállnak, fel is szállnak a fecskék”: a Halmos–Sebő-duó

Sebő Ferenc és Halmos Béla a hatvanas évek végén egyaránt építész-mérnöknek készültek, a Műegyetemen tanultak, és szerettek gitározni a közös kollégiumi szobájukban. Halmos spanyol gitárral gyakorolt, Sebő pedig József Attila megzenésített verseit pengetgette. Már a diplomára készülődtek, amikor Berek Kati meglátogatta a kollégiumot, a diáktársak odatuszkolták elé őket, hogy nézze, művésznő, itt van két fiatal, akik Beatles- és Rolling Stones-dalok helyett valamiért József Attilát énekelnek. Berek meghallgatta őket, s mivel másnap épp József Attila-műsora volt az Egyetemi Színpadon, azonnal meghívta őket rá. Ahol aztán egymást váltogatták: Berek szavalt, Sebőék énekel-

tek. E szokatlan párosításnak hamar híre ment. Mondhatni, jó helyre csöppentek. És innentől együtt járták az országot.

De ekkorra már belekóstoltak a népdalok világába is. „A hatvanas évek végén egy nemzetközi régészeti táborban a szerb, a szlovák, a német és a bolgár diákokkal kizárólag a dalokon keresztül értettük meg egymást. És ahogy hallgattuk őket, rádöbentünk: csak mi, magyarok nem tudunk közösen énekelni. Elkezdtünk Sebő Ferivel gitárakkordokat tenni a népdalok alá, majd szólóban és duóban beneveztem a *Röpülj páva* '69-re. Sebővel duóban a nemzetiségi zenével azonnal kiestünk. A magyar népdalokkal viszont egyéniben a döntőig jutottam, ahol nyertem egy hétnapos NDK-utat és egy táskarádiót. Aztán amikor a rádióban Sárosi Bálint *Zenei anyanyelvünk* című sorozatában először meghallottam a *Le is szállnak, fel is szállnak* című széki lassút, majdnem hanyatt estem. Márk József helyi lakos énekelte, Ádám István zenekara kísérte. És akkor már tudtam, hogy mit keresek” – vallja a kezdetekről Halmos Béla.

Berek Katiék időközben Gyurkó Lászlóval megalapították a 25. Színházat, ahol 1971-től Sebőt kérték fel zeneszerzőnek, meg hogy tanítsa énekelni a színészeket. Halmos sógora, Kósa László néprajzos révén jutottak el később Martin Györgyhöz, és onnantól eldőlt az életük. Halmos Béla ismét kézbe vette a hegedűt, Sebő Ferenc meg egy műegyetemi zenekarból szerzett brácsát, bőgősnek pedig bevették Martin nevét fia, Éri Pétert. Hogy aztán a Bartók együttesben – Lajtha László széki gyűjtése alapján – együtt kíséreljék megszólaltatni az ősi erőt. S a legenda szerint a Kallós Zoltán és Andrásfalvy Bertalan gyűjtéséből való *Meg kell a búzának érni...* volt az első dal, amit megtanultak.

Sebő Ferenc így nyilatkozott a kezdetekről: „Ha van valami, amit a táncházmozgalom érdekében tettünk, az azt hiszem az, hogy mi vetjük a fejünkbe először azt, hogy ezt a muzsikát pontosan úgy kell játszani, ahogy van. Nem feldolgozva, nem átalakítva, hanem pontosan úgy. Ez volt a nagy ötlet! Ezt mi akkor nem érzékeltük ilyen világosan, csak úgy kedvtelésből játszottunk, aztán amikor a kontrázás már kezdett menni nekem, négy-öt darabot el tudtunk játszani. Jellemző a történetre, hogy egy szereplésünk alkalmával odajött hozzánk egy alacsony kis ember, és bemutatkozott, hogy ő Bárdos Lajos, majd megkérdezte, hogyan tudtuk mindezt megtanulni, mert ő nem hitte el Lajthának, hogy ez lehetséges. Tehát még maguk a kutatók sem hittek ebben.”

Ennek vette neszét Foltin Jolán 1972 tavaszán, és hívta meg Sebőt, Halmost és Érit, hogy ők húzzák a talpalávalót a Liszt Ferenc téri könyvklubban.

Zárt kapuk mögött: a Liszt Ferenc téri könyvklub

Ilyen előzmények mentén jött létre tehát az első budapesti táncház 1972. május 6-án, egy erre az alkalomra bérelt helyiségben, a Liszt Ferenc téri könyvklubban. Belépőként „petróleumpénzt” kértek, az ajtóban pedig Lelkes Lajos és Stoller Antal „Huba” állt kis felpántlikázott pálinkásüveggel, és ahogy ez Széken szokás, köszöntötték a betérőket: békesség! Azzal ők húzták meg először. Merthogy Széken mindig azé az elsőbbség, aki kínálja.

Az esemény amúgy kínos közzjátékkal indult: a szervezők meglepetésként felküldték a galériára Erdélyi József biharis táncost, hogy adott pillanatban onnan rohanjon le lerántani a leplet Korniss Péter fotójáról. Halmos Béla a megnyitóbeszéd közben leült a lépcsőre, és maga mellé fektette a hegedűjét. Nem számított arra, hogy felülről bárki is jöhet, főleg nem rohanva. Így számára az első budapesti táncház úgy indult, hogy még egy hangot sem játszott a hangszerén, és Erdélyi a lépcsőn lefutva máris beszakította azt. A tánc emiatt gépzenével indult, de szerencsére ismerősi körből hamar került másik hegedű Halmos Béla kezébe.

Az ajtóban minden együttesből egy-egy táncos állt, és „ismerem / nem ismerem” alapon engedték be a tagságot. Meg az illusztris vendégeket, köztük Csoóri Sándort, Weöres Sándort, Nagy Lászlót és Szécsi Margitot. De senki mást. Mert a szervezők szerették volna megtartani a rendezvény zártkörű jellegét, hiszen az engedélyük arra szólt. És azokban az időkben ilyesmivel nem volt ajánlatos viccelni.

Az első alkalom sikerén felbuzdulva Lelkes Lajosék abban az évben újabb zártkörű táncházakat szerveztek a Liszt Ferenc téri könyvklubba: a másodikat alig egy hónapra rá, június 10-én, a harmadikat – mint később kiderült, utolsót – pedig október 23-án.

Bár a szervezők eredendően a széki táncházat szerették volna rekonstruálni, azért vittek magukkal filmeket is (az elsőre például a Gulyás testvérek *Szék télen* című alkotását), a másodiktól köztes programnak elhívták Faragó Laurát énekelni, a Sebő együttes pedig előadott néhány megzenésített József Attila-verset. Tehát már az úttörő, még zártkörű rendezvényeken is megjelent az a fajta szélesebb kitekintést adó klubszerű működés, amely később az Fővárosi Művelődési Házban vagy a Kassák Klubban már magától értetődő lett.

A Liszt Ferenc térre nyíló hatalmas, függöny nélküli ablakok előtt azonban egyre többen gyülekeztek. Egyre türelmetlenebbül. A baráti,

ismerősi körből szintén erősödött a nyomás, hogy miként lehetne ebbe bekapcsolódni. Úgyhogy a négy együttesnek döntenie kellett: vagy ragaszkodnak a szűk szakmai körhöz, vagy kinyitják az ajtókat, vállalva ezzel az amatőrök tanításának terhét.

Ez a dilemma lehűtötte a kedélyeket, és hamar megbontotta az addigi egységet. Egyedül Sebőék és a Bartók együttes táncosai – élükön Timár Sándorral – voksoltak ugyanis a nyilvánosság bevonása mellett. S amikor 1973 februárjában memorandumban fogalmazták meg a táncház továbbfejlesztésére vonatkozó javaslataikat, az addigi legfőbb szervező erő, a Bihari együttes, valamint a Vasas és a Vadrózsák is visszatáncolt. Merthogy számukra nem az volt a cél, hogy a civil tömeget szórakoztassák. Ők magukat akarták szórakoztatni.

A mozgalom motorja, első számú bázisa ettől kezdve a Bartók tánc-együttes lett. Szellemi vezetői pedig Martin György, Timár Sándor, Sebő Ferenc és Halmos Béla.

Előbb a nyelv, aztán a költészet: a Bartók-műhely

A Bartók együttes – ebből a szempontból – ekkorra amúgy is sokkal előrébb járt a többieknél. Vezetője, Timár Sándor már 1970 óta rendszeresen megfordult Martin György lakásán, és ő volt az, aki a Martin által javasolt tanulási módszereket a Bartók együttesben a gyakorlatban is bevezette, majd később diadalra vitte. Bár a legelején állítólag ő is huzakodott, amikor ráállt, onnantól kezdve haladt, mint a tank. És értelemszerűen azonnal fekete báránnyá vált a táncos szakmában. Hogy ő valójában nem is művész, hiszen avatatlan amatőrök tanításával bíbelődik, ahelyett, hogy magvas mondanivalójú színpadi produkciókkal rukkolna elő.

Timár ugyanazt vallotta, mint Martin: a paraszti tánclépéseket eredeti formájukban kell megtanulni, lehetőleg filmről vagy a helyszínen. És ha sikerül hozzá elsajátítani a megfelelő improvizációs készséget, attól kezdve a táncoson múlik, hogy e tudással hogyan él. Ahogy Timár megfogalmazta: előbb a tán nyelv, aztán a költészet.

Timár volt az – és ez nagyon fontos szemléletbeli váltás –, aki először javasolta, hogy a táncegyüttesek a próbateremben is élő zenére gyakoroljanak, ne pedig zongorakíséretre vagy magnóra, ahogy addig tették. Így került hozzájuk – megint csak Martin javaslatára – Sebő Ferenc és Halmos Béla. Velük pedig az ehhez a tánchoz szükséges

hangzású, ízű és mélységű muzsika. Nem az akkoriban megszokott cigányzenekari vagy műzenei kíséret, hanem vérbeli, hagyományhű parasztzene. Vagy legalábbis olyan, amelyik nagyjából úgy szólt. És a kezdetekben akármilyen rosszul játszottak is Sebőék, mégiscsak életet vittek a zenébe. Ők igazodtak a táncosok tempójához, nem pedig fordítva.

Magától értetődő volt tehát, hogy ők húzták a talpalávalót az első táncházban, a Liszt Ferenc téren. Akkor is, ha műfajonként még csak néhány dallamot tudtak: három-négy lassút, ugyanennyi magyart, meg öt-hat csárdást, sűrű tempót. Porkát nem ismertek, de mindenki mondta, a *Kőrösi lány* jó lesz. Martin révén voltak kottáik, hangzóanyagaik. S rákényszerültek, hogy megértsék, miként kell azokat a táncokhoz játszani.

És 1973 februárjában a Fővárosi Művelődési Ház körtermében újabb táncház szerveződött. Ezúttal már nyitott kapukkal.

Nyitott kapukkal: Fővárosi Művelődési Ház, Kassák Klub

Ettől kezdve hónapról hónapra egyre nagyobb tömegek gyűltek össze a Fővárosi Művelődési Házban (FMH). 1973 októberében a fél évre Japánba utazott Sebőéktől a frissiben alakult Muzsikás együttes vette át a stafétabotot, és ők voltak azok, akik elsőként indítottak ott rendszeres tánctanítást. Az átlag 150 főt vonzó klubban heti rendszerességgel zajlott tánc- és énektanítás, diavetítés, szabad tánc és sok egyéb program. Tulajdonképpen ezt az új „városi szórakozási formát” nevezték attól kezdve táncháznak.

„A heti rendszerességet a Muzsikás vezette be. Hogy sokkal hatékonyabb, ha hetente mindig ugyanakkor van, és nem kell külön meghirdetni. Ez ma is igaz. Ha egyszer kihagyod, már nem ugyanaz az élmény, már kevésbé jön létre az a vonzerő. Legalábbis a hetvenes években a táncházakban spontán módon összegyűlő emberek idővel a civil életben is kapcsolatban maradtak egymással. Elmentek például közösen kirándulni. Pedig – mint a szociológiai felmérésekből is kitént – teljesen heterogén volt a társaság. Se származás, se társadalmi státusz nem volt meghatározó. Csakis a táncház vonzereje” – mondja Éri Péter.

A FMH mellett a bontakozó táncházmozgalom másik epicentruma a Kassák-beli kétheti Sebő-klub lett. Ide már nemcsak a népzene, a népi kultúra iránt fogékony vagy az új divatot felfedező tizen- és hu-

szonévesek tódultak, hanem az értelmiség egy része is. A klubnapokon a koncerteken kívül a legjobb táncosok tanítottak, közös éneklés is zajlott, és a vendégek között gyakran felbukkantak neves értelmiségiek. Itt mutatták be először Szomjas György és Csányi Vilmos filmjeit, a néprajzi ihletésű kisfilmeket, a népi kultúrát kiemelten támogató Forrás folyóiratot, vitákat rendeztek neves népzene kutatók és társadalomtudósok közreműködésével.

Csoóri Sándor többek között az itt átéltek hatására írta le – az *Élő népzene* című lemezsorozat negyedik kötetének borítóján – a táncszakmai körökben nagy megrökönyödést kiváltó, híressé vált mondatait: „A szakemberek vagy a boldog mindentudók ítélkezzenek aprólékosan és mondjanak mást. Én csak azt mondhatom, amit meggyőződésem és a jókedvem sug. A néptánc történetének két fontos történelmi pillanata volt: az egyik, amikor a néptánc fölkerült a színpadra, és a másik, amikor a színpadról újra visszakerült a földre. Nem művészetként, hanem azért, hogy tánc maradhasson, mint ahogy szél a szél, eső az eső.”

Hogy a budapesti Liszt Ferenc térről indult szűk szakmai kezdeményezés miatt tudott a hetvenes évek elejének sok szempontból frusztrált Magyarországon annyira széles társadalmi rétegeket megmozgató mozgalommá terebélyesedni, annak – az eddig taglalt, szerencsésen találkozható és összesűrűsödő szellemi energiákon túl – nyilvánvalóan szociológiai és kultúrtörténelmi okai is voltak. Mindenekelőtt az, hogy fiatalok egyes csoportjai – elsősorban egyetemisták és fiatal értelmiségiek – egyfelől az akkoriban felgyorsult városiasodás, a technikai haladás és a hozzá kapcsolódó életmód- és szemléletváltás, másfelől az addigra kiüresedő beat formái, jelentéstartalmai helyett új kifejezési formákat, új közösségeket, új azonosulási lehetőségeket kerestek. És ihletért a tiszta forrásokhoz, a népdalhoz, a paraszti zenéhez nyúltak vissza. Nem a múltat akarták fátyolos szemekkel felidézni, hanem eleven valóságot akartak teremteni annak értékeiből, s a folklórból mérített zenei és magatartásformákkal, az archaikus, tehát aktuálpolitikailag támadhatatlan szövegekkel kívántak szólni generációjukhoz.

A hetvenes évek elején egy illúziókat kereső nagyvárosi réteg rá is kapott erre a friss zenei-szellemi táplálékra és újszerű szórakozási formára. És megszületett a mai napig eleven, időközben nemcsak Európában, hanem Amerikában és részben Japánban is elterjedt táncmozgalom.